

Justitiële verkenningen

jrg. 28, nr. 2, maart 2002

Waarheidsvinding

Voorwoord

Medio 2001 verscheen het rapport Post-Fort; evaluatie van het strafrechtelijk onderzoek (1996-1999) van de hand van de onderzoekers Van de Bunt, Fijnaut en Nelen. In dit rapport wordt uiteengezet op welke wijze politie en justitie in de periode 1996-1999 hebben getracht om de ware toedracht van de IRT-affaire te achterhalen. Naar aanleiding van de publicatie van het rapport werd door de sectie criminologie van de Vrije Universiteit Amsterdam en het WODC op 11 december 2001 een studiedag georganiseerd onder de titel Zoektochten naar 'dé Waarheid'. In dit nummer zijn de bijdragen van de diverse inleiders gebundeld.

De in het Post-Fort-rapport beschreven zoektocht om de 'onderste steen' in de IRT-affaire naar boven te halen, weerspiegelt het gegeven dat een samenleving het slecht verdraagt wanneer het vermoeden blijft bestaan dat in een belangrijke maatschappelijke kwestie niet voor 100% klaarheid is gebracht. Deze constatering heeft niet alleen betrekking op de IRT-affaire, maar kan moeiteloos worden overgeheveld naar andere hete hangijzers van het laatste decennium, zoals de Bijlmerramp, de vuurwerkramp in Enschedé, de brand in Volendam, de vermeende fraude met Europese structuurfondsen (ESF), het optreden van Dutchbat in Srebrenica en, last but not least, de bouwfraude.

In al deze kwesties is c.q. wordt getracht om de ware toedracht van een calamiteit te inventariseren en de 'ultieme waarheid' omtrent het gebeurde te achterhalen. Daarbij valt wel op dat waarheidsvinding op uiteenlopende wijzen kan plaatsvinden. Wordt in bepaalde gevallen een beroep gedaan op een staatscommissie (zoals de Commissie-Oosting, de Commissie-Alders en de Commissie-Koning), in andere gevallen ontfermen parlementaire onderzoekscommissies en/of wetenschappers zich over de problematiek. Daarnaast speelt uiteraard de (onderzoek-)journalistiek een belangrijke rol.

De verschillende manieren om de waarheid te achterhalen kennen alle hun eigen dynamiek en daarmee sterke punten en beperkingen. Een extra complicerende factor is dat in de meeste gevallen sprake is van interferentie tussen de diverse waarheidsvindende systemen en/of samenloop met een nog niet genoemd systeem, namelijk dat van het strafrechtelijk onderzoek.

Het startschot van de studiedag werd gegeven door dagvoorzitter H.G. van de Bunt. In zijn bijdrage wordt de achtergrond van het post-Fort-onderzoek belicht en worden de belangrijkste bevindingen van dat onderzoek samengevat als opmaat voor de discussie over de zoektochten naar 'de waarheid'. Van de Bunt staat in het bijzonder stil bij het feit dat waarheidsvinding langs de weg van het strafrechtelijk onderzoek een reductie van de werkelijkheid impliceert. Tevens stelt hij vast dat waarvoorheen de kracht van de juridische procedure lag in het feit dat de betrokkenen het oordeel van de rechter als 'juist' en 'waar' aanvaardden, thans de lat voor aanvaarding van een rechterlijke beslissing aanzienlijk hoger ligt.

G.H. de Vries gebruikt het post-Fort-onderzoek als aanknopingspunt voor een epistemologische beschouwing over waarheidsvinding. De lezer wordt geleid langs achtereenvolgens de klassieke waarheidsdefinitie van Aristoteles, de semantische interpretatie van het waarheidsbegrip door de Poolse logicus Tarski en de falsificatiethese van Karl Popper. Aan de hand van het gedachtegoed van genoemde filosofen werpt de Vries een hernieuwde blik op het post-Fort-onderzoek. Zijn inziens is een belangrijk deel van de verwarring over basale noties als 'wat is waarheid', 'hoe vinden we waarheid' en 'hoe communiceren we waarheden' te herleiden tot de juridische context waarbinnen het onderzoek plaatsvond. Gegeven het feit dat aan de middelen waarmee en door wie bewijs geleverd kan worden expliciet in de wet vastgelegde beperkingen zijn gesteld, zal degene die in juridische zin de waarheid wil spreken zich ook aan die regels moeten houden. In het post-Fort-onderzoek hebben

volgens de Vries de verschillende deelnemers - zonder het zich voldoende te hebben gerealiseerd - uiteenlopende spelen gespeeld en hebben zij zich onvoldoende gerealiseerd dat wie de waarheid wil vinden, zich moet weten te gedragen.

E. Myjer borduurt voort op het thema van waarheidsvinding in een juridische context. Zijn bijdrage richt zich in het bijzonder op strafvorderlijke bewijsgeving. Aan de hand van een fictieve casus over de diefstal van een appel laat hij zien dat waarheidsvinding in de sfeer van een strafrechtelijk onderzoek onvermijdelijk een reductie van de werkelijkheid met zich brengt. Zo worden alleen die gegevens gebruikt die voor de bewijsvoering relevant zijn, vindt de bewijsgeving op juridisch gereguleerde wijze plaats en wordt deze bovendien in een vorm gegoten die voor burgers veelal onbegrijpelijk en onherkenbaar is.

E.R. Muller behandelt vanuit bestuurskundig en politicologisch perspectief het thema waarheidsvinding en parlementair onderzoek. Mede gebaseerd op zijn ervaringen als secretaris van de Enquêtecommissie Opsporingsmethoden (Commissie-van Traa) en de Tijdelijke commissie evaluatie opsporingsmethoden (Commissie-Kalsbeek) schetst Muller een beeld van achtereenvolgens de wijze waarop parlementaire onderzoeken worden georganiseerd, de manier waarop de verhoren c.q. hoorzittingen worden voorbereid en uitgevoerd, de rapportage van de onderzoeksbevindingen en de wijze waarop deze worden gepresenteerd. De auteur noemt tal van condities die de waarheidsvinding beïnvloeden. Hij benadrukt de politieke dimensie van enquêtecommissies met de conclusie dat sommige problemen en incidenten niet zo zeer om de waarheid maar eerder om een waarheid vragen.

H. Geveke signaleert, afgezien van een verschil in bevoegdheden, de nodige overeenkomsten tussen parlementaire onderzoekscommissies en zogenaamde staatscommissies. Ten aanzien van de waarheidsvinding in laatstgenoemde commissies signaleert hij een groot aantal barrières, waarvan hij er vijf in zijn bijdrage uitwerkt. Geveke sluit af met enkele lessen voor (opdrachtgevers van) toekomstige commissies. Speciaal in het oog springen daarbij de aanbevelingen om respectievelijk een realistische onderzoeksplanning te hanteren en rekening te houden met de intrinsieke spanning tussen de verschillende functies die aan het doen van onderzoek in een sterk gepolitiseerde kunnen worden toegeschreven.

In het blok wetenschappelijke waarheidsvinding komt allereerst C. Fijnaut aan het woord. Zowel in Nederland als België heeft hij meermaals in het grensgebied tussen politiek en wetenschap geopereerd. De ervaringen die hij in dat verband heeft opgedaan en waarvan hij in het artikel verslag doet, zijn wisselend positief en negatief. Mits voldaan is aan de essentiële voorwaarden onafhankelijkheid, zorgvuldigheid en controlebaarheid - voorwaarden die door Fijnaut in zijn bijdrage nader worden ingevuld - is hij een warm pleitbezorger van wetenschappelijk onderzoek in een parlementaire context. De relevantie van dit type onderzoek is in menig opzicht groot, het vormt een belangrijke verrijking van de eigen onderzoekservaring en zowel de wetenschap als het beleid kunnen er wel bij varen.

J.M. Nelen grijpt terug op een artikel dat hij enkele jaren geleden in dit tijdschrift schreef over de keerzijde van de toenemende verstrengeling van de wetenschap en de opsporingspraktijk. Hij toetst zijn toenmalige analyse aan de ervaringen die hij samen met Van de Bunt en Fijnaut heeft opgedaan in het kader van het post-Fort-onderzoek. Zijn conclusie is dat er steeds meer piketpaaltjes worden geslagen om de grenzen van de waarheidsvinding door wetenschappers af te bakenen. In het bijzonder zou dat het geval zijn ten aanzien van het gebruik van casuïstiek in onderzoeksrapportages.

R. Eshuis grijpt terug op de onderzoekservaring die hij opdeed bij de evaluatie van de TCR-affaire. In zijn betoog trekt hij allereerst de 'wetenschappelijkheid' van dit type studies in twijfel. Niettemin ziet hij wel degelijk een rol voor wetenschappers weggelegd bij onderzoek naar 'grote' affaires. Volgens Eshuis spelen de verschillende waarheidszoekende systemen elk een eigen en onderscheiden rol spelen in de zoektocht naar waarheid en is er zelfs sprake van een vruchtbare concurrentie.

De grenzen van journalistieke waarheidsvinding worden afgetast door M. Haenen. Op basis van een analyse van handboeken en jurisprudentie concludeert hij dat een onderzoeksjournalist op het oog vrij ver kan gaan in zijn of haar speurtocht naar de waarheid. Maar schijn bedriegt, aldus Haenen. In het bijzonder het ontbreken van een verschoningsrecht voor journalisten, het feit dat gezagsdragers

nauwelijks meer on the record kunnen worden opgevoerd, alsmede de dreiging om door justitie nauwlettend in de gaten gehouden te worden, bemoeilijken het contact tussen journalisten en hun bronnen.